

Nagyváthy János és a Helikon

Adalékok Nagyváthy János életrajzához

A *Helikonok Nagyváthy János* életének csupán apró szeletét jelentették. Azonban, ha kísérletet teszünk ennek bemutatásra, mindenképpen idézni kell a ma már elhangzott dolgozatok pár gondolatát.

Nagyváthy János és *Festetics György* gróf ugyanazon évben 1755-ben születtek és egyazon esztendőben 1819-ben érte őket a halál. Életük megannyi találkozás és szétválás története is lehetne.

Talán a véletlennek köszönhetően, talán nem Nagyváthyban ugyanazon években érett meg az elhatározás a katonaságtól való megválásra, mint Festetics grófban. Ugyan más és más ezredben szolgáltak (Nagyváthy a *Duka huszárezredben*, Festetics a *Graeven huszároknál*), mégis öt év leforgása alatt vetették le mindketten a csillogó egyenruhát. Nagyváthy kapitányként, Festetics alezredesként. Nagyváthy távozása viszonylag egyszerűbb volt, a grófé azonban az ismert 1790. július 5-i beadvány miatt sokkal komplikáltabb és kínosabb.^{1.)}

Több kutató valószínűnek tartja, hogy Nagyváthy Festetics és *Széchenyi Ferenc* grófokkal a hadseregben ismerkedhetett meg. Mások, - így *Lukács Gábor*^{2.)} – hajlik arra, hogy csupán a képzelet szülöttjének tartsa a három ember katonaság-béli barátságát. Tény azonban, hogy *Szinnyei József*, de *Nagyváthy Kálmán*, a híres mezőgazda oldalági rokona, egyik monográfusa, egyértelműen szögezi le, hogy a bécsi szabadkőműves páholyban összetalálkozó Festetics György, Széchenyi Ferenc és Nagyváthy János már régi ismerősök voltak.^{3.)} Itt nem térhetünk ki a XIX. századi szabadkőművesség tárgyalására, azonban a történések jobb megismerése érdekében ki kell térni – elsősorban Festetics és Nagyváthy – szabadkőműves voltára.

Tudjuk, hogy Festetics György gróf nemcsak tagja volt a szabadkőművesek nagy táborának, de könyvtárában hatalmas szabadkőműves anyagot is összegyűjtött. *Helikon testvér*^{4.)}, azaz Festetics György ezen a téren is barátjává fogadhatta Nagyváthyt, aki számos szabadkőműves műnek volt szerzője (*A veres barát, Vallás-tserélés, Tsillagok forgásiból való polgári jövendölés Lengyelországra*, stb.). A felvilágosult, szabadkőműves gondolatvilágra mi sem jellemzőbb, mint éppen a Veres barát című ideológiai tanköltemény, melynek mottója annyi, hogy kultúrára van szükség, ami azután elmosza a rendek közötti választófalakat és a „méltóságos gróf”, valamint a „szűrös ember” nyájasan „tsolkolózik”.

De mindez talán nem lett volna elég a két ember barátságának elmélyítéséhez, ha más a gróf számára súlyos körülmények nem kényszerítik a kiterjedt birtokok urát gazdaságának racionálisabb átgondolására. A középkori elemeket tartalmazó mezőgazdaságot pár helyen már felváltotta egy modernebb, elméleti és gyakorlati, belterjesebb gazdálkodási forma: *Zsombor, Ercsi, Rákoskeresztúr*. Keszthely azonban megmaradt adósságokkal, kicsi termelékenységgel terhelt uradalomnak. Festetics György adósságait figyelembe véve mindenképpen kénytelen volt ezen a helyzeten változtatni. (Adóssága ekkor 1.662.000.-Ft. volt)

Nagyváthy 1791-ben megjelentette a *Szorgalmatos mezei gazdát* és az egyik tiszteletpéldányt megküldte Festeticsnek. A gróf elolvasta a kötetet és azonnal „*krőzusi szerződéssel kínálta meg*” Nagyváthyt, legyen jószágigazgatója. Nagyváthy kis habozás után (Széchényi Ferenc is meghívta jószágkormányzónak, ráadásul a Szorgalmatos mezei gazdát ő adatta ki) igent mondott Festeticsnek, kikötve a Festetics birtokok feletti teljhatalmat. Mit volt mit tenni a gróf beleegyezett. Csak megjegyezni kívánnám, hogy ezen kétkötetes vaskos mű, máshol is nagy elismeréssel találkozott, *II. Lipót király* aranyláncon függő és Cerest ábrázoló 30 arany súlyú emlékéremmel tüntette ki a szerzőt. Minden bizonnyal ezt a kitüntetést láthatjuk Nagyváthy egyik ismert rézmetszetű arcképén is. Festetics jól döntött, mert Nagyváthy valóban kivételes képességű, tudású ember volt, a XVIII. századi magyar mezőgazdaság egyik legkiválóbbja – amint arra *Csoma Zsigmond* is felhívja a figyelmet *Kertészet és polgárosodás* című munkájában^{5.)}.

A Keszthelyre érkező Nagyváthyt egy valóban „lepusztult” gazdaság képe fogadta. Hozzálatott annak rendbetételéhez. Nagyon fontosnak tartotta a szakmai műveltség elsajátítását, a racionális gazdálkodást, a kor termelési színvonalának meghonosítását. Ezért írta meg az *Instrukciót*, ahol a mezőgazdasági munkák mellett fontosnak tartotta a megfelelő vezetési ismeretek és a könyvelés elsajátítását is. Egyszóval a szigorú rend megvalósítását. Ezzel elérte, hogy a hatalmas adósságokkal terhelt uradalom évek múltán virágzó, gazdag birodalommal vált.

Minden bizonnyal igazuk van azoknak, akik a Georgikon megalapításának első gondolatát Nagyváthy elméjében keresik. Természetesen mit sem ért volna a legjobb elgondolás, ha a gróf nem fogékony minderre. De Nagyváthy és *Tessedik Sámuel* javaslatait is figyelembe véve megnyitotta 1797-ben Európa első mezőgazdasági felsőfokú oktatási intézményét. Nagyváthy azonban ekkor már Csurgón élt.

Mind a mai napig feltételezések sorát olvashatjuk Nagyváthy Csurgóra költözésének körülményeiről. Egy biztos: a korábbi jó kapcsolat meglazult a két ember között. Talán Festetics megsokallta Nagyváthy teljhatalmát, talán más személyes okai voltak, talán politikaiak, talán *Pethe Ferenc* megjelenése, mindenesetre szerződésének letelte után Nagyváthy Csurgóra költözött, oda, ahol közbenjárására a gróf jóvoltából gimnázium épült. Festetics pedig nem marasztalta.

Lázár Vilmos: Nagyváthy János emlékezete ^{6.)} című munkájában a két ember közti feszültséget egyértelműen a „kiszélesedő osztályhelyzet teremtette szakadék”-ra vezeti vissza és *Süle Sándor* is hasonló következtetésre jut: „Festeticsnek minden hasznosíthatót kisajtolt Nagyváthyból, a birtok egyenesbe lendült, a valóban kapkodó grófnak pedig terhessé vált a körültekintő nagyműveltségű direktor” ^{7.)}. Az elkötelezett végkövetkeztetést jobban megértjük, ha a két dolgozat megjelenésének évét is tudjuk: 1955 és 1967. A kép természetesen ennél jóval árnyaltabb. Ha valódi haragról lett volna szó, ha Festetics, jószágigazgatóját csak eldobta volna, mint használt papír zsebkendőt, Nagyváthy minden bizonnyal nem kap a gróftól házat, 40 hold földet, 12 hold rétet, évi 12 öl fát. Nem padlóztatta volna be szobáját, nem építtetett volna kerítést az egykori jószágigazgató háza köré. Ha szakmailag nem értett volna vele egyet, nem használták volna még évekig a grófi uradalomban a Nagyváthy féle kezelési rendszert.

Ha az évszámokat vesszük figyelembe, világosan kitűnik, hogy a keszthelyi iskolák által 1804-től kezdődően elindított nyári ünnepélyek (melyek méltán nevezhetők a Helikoni ünnepségek elődjeinek), majd a Helikonok tervezésének, szervezésének nagy munkálataiban már nem találjuk ott Nagyváthy Jánost. A szervezésben *Ruszek József*, *Petróczy* és mindenekelőtt *Asbóth János* vettek részt ^{8.)}.

„Rumy megajándékoza engem a Georgikonnak legújabb nyomtatványival. Elhültem – elhaltam, látván, hogy azok mind németek! – Én Keszthelyben egy magyar Weimárt óhajtok látni!” – írja Festetics Györgynek *Berzsenyi Dániel* 1816. november 15-én, ezzel felveti egy irodalmi központ létrehozásának a lehetőségét. Emlékezzünk *Barta János* professzor úr előbb elhangzott előadására, ahol a korabeli – szinte kizárólagosan - latin és német nyelvű szakkönyvekről szolt! De emlékezzünk *Kitaibel Pál* korabeli véleményére is, aki a magyar nyelvet nem tartotta alkalmasnak a tudományok művelésére. Az már csak a történelem fintora, vagy megbékéltető gesztusa, hogy *Kitaibel* keszthelyi szobra éppen az 1921-es Helikoni emlékművel szemben került felállításra. Festetics Györgynek azonban saját véleménye volt a magyar nyelv fontosságáról. A gróf nem várt sokáig és *Berzsenyinek* írt válaszában meghívja az 1817. február 12-i első Helikoni ünnepre. Ezt még négy követte 1819

februárig. Ha tehát Festetics, azaz Helikon testvér Helikoni ünnepekre hívja barátait, vendégeit, a költőket, írókat, tudósokat senki előtt nem titok, milyen szellem fogja vezérelni az ünnepség résztvevőit.

Festetics évente két Helikont tartott. Egyet februárban a császár születésnapjához igazítva, a másikat májusban a georgikoni vizsgák alkalmából. A februári inkább az irodalomnak szenteltetett, a májusi az agráriumnak – bár ekkor is voltak költői versenyek. Nem kívánok kitérni a Helikonok időpontjának kiválasztásához (császár születésnapja), csupán annyit jegyez meg ezzel kapcsolatban, hogy a rebellis gróf cselekedetei, intézkedései, Nagyváthyval történt szakítása esetében is egyetérthetünk *Sági Károly* megállapításával: „*A jezsuiták diplomata művésze lép előtérbe életében.*”^{9.)}

Irodalmi szempontból az 1817 februári Helikon volt a legfigyelemre-méltóbb. Ekkor érkeztek Keszthelyre: Berzsényi Dániel, *Kisfaludy Sándor*, *Szegedy Róza*, *Dukai Takács Judit*, *(Pálóczi) Horváth Ádám*. A további ünnepek rendszeres résztvevői közt már csak Horváth Ádámot, Dukai Takács Juditot és *Kazinczy Klárát* találjuk.

Sem az 1817 februári, sem a májusi ünnepen – eddigi ismereteink szerint – Nagyváthy nem vett részt. Holott a májusi minden bizonnyal érdekelte volna, hisz a diákok vizsgaelőadásain túl a következő előadásokra is sor került: *Dr. Ries: Mitsoda haszonnal lehetne a' kukoricza szárból, czukrot készíteni*, *Kehrn Vilmos főmérnök: A birkaaklok célszerű építése és berendezése*, *Rumy Károly György: A köz legelőknék hasznos felosztásáról*, és így tovább. A májusi Helikonon Dukai Takács Judit saját kezével írt füzetecskét hozott saját verseivel. A füzetben mottó olvasható, *(Pálóczi) Horváth Ádám* verse. Érdemes felidézni, mert ez a vers adalék lehet a Helikoni ünnepekre és Festetics megítélésénél:

*Szép magyarnak lenn! 's hát? Magyar Királynak
Kiből hív Népei kész Atyát csinálnak
Szép Magyarnak lenni! 's hát Magyar királynak?
Kit Királynak termett Jobbágyok szolgálnak.*

(Budán 2dik Jan. 1792)

Itt megint felvívnam a figyelmet a szabadkőműves Horváth versének lényegére és szabadkőműves indíttatására!

Az 1818 februári Helikonon nem, de a májusin már találkozhatunk Nagyváthy nevével. A *Hazai és Külföldi Tudósítások* című lap arról számol be, hogy a vizsgaelőadások, valamint tudományos értekezések elhangzása után

Festetics György gróf assessorságot (ülnöki tisztséget) adományozott többek közt *Fejér György* történésznek, Ruszek József apátplébánosnak, Kultsár Istvánnak, Festetics László ifjú gróf egykori nevelőjének, a Hazai 's Külföldi Tudósítások szerkesztőjének és Nagyváthy Jánosnak. Ugyancsak ez a lap tudósít arról is, hogy Festetics két személy részére 200.- - 200.- Forintos jutalmat adott át:

- Nagyváthy Jánosnak A szorgalmatos mezei gazda a Magyarországon gyakoroltatni szokott gazdaságnak rendjén keresztül. című, Pesten 1791-ben kiadott kétkötetes komoly alapmunkájáért, azért a könyvért amely annyira megtetszett a grófnak és amely alapján meghívta igazgatónak, valamint
- Kultsár István szerkesztőnek azért, mert Pethe Ferenc „*Nemzeti Gazdá*”-jának megindulásáig, 1816-ig, *Gazdaságbeli Gyűjtemény* név alatt kiadott *Toldalékban* gazdasági jellegű cikkeket publikált és azóta is folyamatosan közli azokat ^{10.)}.

Itt vetődik fel ismét Pethe neve és óhatatlanul eszünkbe ötlük Nagyváthy Kálmán levélrészlete, melyet a már előbb említett Lukács Gábor-féle dolgozat is közöl: „*új író jelent meg az égen, aki élt és reklámot csinált: Pethe. Nagy svihák volt, csak könyvekből beszélt a bölcsességet, de tény, hogy a praktikus Nagyváthy könyvei használatának véget vetett*”^{11.)}. Kemény kritika, amit ugyancsak kellő távolságtartással lehet kezelni.

A *Magyar Kurir* 1818. I. félév 47. számában Nagyváthy Jánost a jelen volt vendégek közt említi. Ha így volt – miért ne lenne így? – akkor bizonyára kellemes élményekkel távozhatott a bőkezű gróf udvarából. Ezt támasztja alá, hogy a következő és egyben utolsó 1819. februári Helikonon is feltételezhetően megjelent. Ha így volt, annál inkább érdekes, mert Nagyváthy nem szakdolgozatot hozott, hanem irodalmi munkát. Talán megérezte Nagyváthy, hogy utolsó találkozója lesz a kiváló baráttal, mecénással, iskolaalapítóval. Utoljára találkozhatnak *Jancsi* és *Gyuri* (ahogy valaha ifjúságukban egymást szólították), utoljára szoríthatja meg egymás kezét a 64 éves mezőgazda és a 64 éves gróf.

Az 1819 februári ünnep nem 12.-én, a szokásoknak megfelelően, hanem 16-án lett megtartva, ugyanis 12-e péntekre esett és a gróf babonából nem akkor tartotta meg. Festetics különben is betegeskedett, a Helikon Horváth Ádám szerint „*nem úgy ment*”, ahogy az menni szokott. A délelőtt kezdődő rendezvényen *Pfahler Károly* archon bevezető értekezése után hangverseny következett, melyet a helyi zeneiskola növendékei adtak. Majd az egyes versek, előadások után is felcsendült az énekszó. – tudjuk meg a Hazai 's Külföldi Tudósítások újságírójától. A legvégén a beküldött anyagok kerültek

felolvasásra. Nagyváthy János a cenzúra által kiadni nem engedélyezett *Magyar Földes és Zászlós Úr* című munkájának részleteit olvasták fel. Sajnos a korabeli lapok a Magyar Kurír, a *Pester Zeitung*, valamint a Hazai 's Külföldi Tudósítások azt közlik, hogy Nagyváthy a munkáját beküldte és azt felolvasták. Hogy a szerző maga is jelen lett volna ezen az ünnepségen, erről nem szólnak a tudósítások. Igaz, ugyanígy járnak el Horváth Ádámmal és Kazinczy Klárával is, akik viszont tudottan résztvevői voltak ennek a Helikonnak. Így Nagyváthy jelenlétét – legnagyobb sajnálatunkra - csupán feltételezhetjük. Az egy napig tartó Helikont követően a vendégek hazautaztak. Ha itt volt Nagyváthy, ő is ^{13.)}.

Lukács Gábor jegyzi meg, hogy *Galgóczy Károly* által, az 1879-ben Budapesten megjelent *Országos Magyar Gazdasági Egyesület Emlékkönyvében* írt Nagyváthy János című dolgozat tudni véli, hogy Nagyváthy eljárt a Helikoni napokra, ott többelőadást is tartott, többek közt a *Virginiai jó illatú Dohány termesztéséről*, valamint a *perui dohánytermesztésről*. A dolgozat szerint az utóbbit az 1814. május 20-án tartott keszthelyi Helikoni ünnepségen olvasta fel^{12.)}. Természetesen nincs kizárva, hogy a georgikoni vizsgák alkalmával Nagyváthy megjelent Keszthelyen, sőt előadásokat is tartott. Azonban a Helikoni Ünnepségeket 1817 és 1819 közé teszi az irodalomtudomány, így a fentebb említett dátum semmiképpen nem tartozhat bele a Helikonok történetébe.

Nagyváthy halálának dátumával kapcsolatban több téves időpont is megjelent. Az alapot valószínűleg Horváth Ádám *Kazinczy Ferenchez* írott levelének pontatlansága, valamint később a *Pallas Nagy Lexikona* 12. kötete, Nagyváthy címszó alatti rossz adat adta. Itt ugyanis halálát február 13-ra teszik. A Pallas adataira hivatkozva közli *Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái* IX. kötetébe is tévesen a dátumot. Ezek után szinte természetes, hogy rossz a *Magyar Irodalmi Lexikon* (1963-65) 2. kötetének és a *Magyar Életrajzi Lexikon* 2. kötetének dátuma, ahol szintén 13-át írnak. *A valós dátum ugyanis 1819. február 24.* Ezt támasztja alá az a tény is, hogy a február 16-i Helikonon nem emlékeztek meg haláláról pedig a neves mezőgazdáról, a Georgikon egykori igazgatójáról, assessorról, helikoni díjazottról ezt mindenképpen megtették volna. A *Magyar Gazda* 1860/26. száma tudni véli, hogy a nagybeteg Festetics, mikor közeli barátjának haldoklásáról hírt szerzett, leutazott Csurgóra, de már csak az öntudatlan Nagyváthyt láthatta viszont.^{14.)}

Talán a Keszthelyről való hazautazás alatt hült meg? – tehetjük fel magunkban a kérdést, amire egyelőre nincs adekvát válasz. Haláláról veje *Nyikos László* így írt: *E folyó 1819.ik esztendő Febr. Hónapnak 24-ik napján egy hétig tartó hideglelés után: ki múlt e világbul.* A halál, oka mai szóval tüdőgyulladás. Akkor még jobbára kezelhetetlen betegség. *Lovaczky Ferdinánd*

gyógyszerész 54 forint 14 krajcáros számlája a február 19-én, 20-án, 22-én és 24-én kiadott gyógyszerekről szól, melynek zöme „*China Mixtum*”.

Ha Nagyváthyról és a Helikonról beszélünk, nem kerülhetjük meg Festetics Györgyöt, mert ő volt a mozgatórugója mindannak, ami a XVIII. és XIX. század fordulóján Keszthelyen történt. Festetics és Nagyváthy kapcsolatának talpköve volt mindkettőjük szabadkőművessége, a felvilágosodás iránti elkötelezettségük, és nem utolsósorban a mezőgazdaság modernizálásának, tudományos alapokra való helyezése, szükségességének tudata. Nagyváthy Helikonnal való kapcsolatainak leginkább lényeges eleme az, hogy bebizonyosodott a két ember évtizedeken átnyúló barátságának ereje, a megbocsátás józan emberi értelme, a világ jelentéktelen dolgai fölötti harag szükségletlensége.

Hajtsuk meg fejünket a Nagyváthy és Festetics év februárjának idusán e két ember emléke előtt, akik európai léptékben részesei magyar művelődés-, agrár-és irodalomtörténetünknek.

Cséby Géza

Jegyzetek:

- 1.) Cséby Géza: A keszthelyi Helikoni ünnepségek rövid története 1817-1819-ig (továbbiakban: Cséby, 1998.) In: Szabolcs András: Az ifjúság Helikoni Ünnepségei Keszthelyen. Nagykanizsa, Czupi Kiadó, 1998.
- 2.) Lukács Gábor: Nagyváthy János élete és munkássága (továbbiakban: Lukács, 2004.) In: Diákok a tudományos kutatás kapujában. Bp., Magyar Tudománytörténeti Intézet, 2004.
- 3.) Nagyváthy Kálmán: Nagyváthy János élete. Pozyony, Stampfel, Eder és Tsai., 1891.
- 4.) Tóth István: A keszthelyi Helikon nevének eredete. In: Múzeumi Kurír, 1980. augusztus. 33. sz. IV.köt./13. Debrecen, 1980.
- 5.) Csoma Zsigmond: Kertészet és polgárosodás, 1997.

- 6.) Lázás Vilmos: Nagyváthy János emlékezete. MTA Agrártud. Oszt. Közl. 7., 1955.
- 7.) Süle Sándor: A keszthelyi Georgikon 1797-1848. Bp., Akadémiai, 1967.
- 8.) Cséby, 1998.
- 9.) Sági Károly: Adatok Festetics György és munkássága értékeléséhez. In: Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 6. Veszprém, 1967.
- 10) Cséby, 1998.
- 11.) Lukács, 2004.
- 12.) Cséby, 1998.
- 13.) Lukács, 2004.
- 14.) Lukács, 2004.

(Megjelent: Nagyváthy János emlékkönyv. Georgikon kiskönyvtár 23. Keszthely, 2007. 155-162)